

УДК 330.1(045)

РУМЯНЦЕВ О.С.,
аспірант кафедри політичної економії
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ГОСПОДАРСТВ

***Анотація.** У статті розглядається взаємозв'язок між економічною та екологічною детермінантами як основоположних компонентів сучасного розвитку людства. Досліджується взаємний негативний вплив екологічних, соціальних та економічних втрат. Розкриваються соціально-економічні та екологічні чинники формування передумов економіко-екологічного розвитку. На противагу їм розглянуто два інших шляхи розвитку людства - антропоцентризм та біоцентризм.*

***Ключові слова:** економіко-екологічний розвиток, екологія, сталий розвиток, ресурсний шлях розвитку, економічні втрати, соціальні втрати, антропоцентризм, біоцентризм.*

Румянцев А.С., аспирант кафедры политической экономики Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана

ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ХОЗЯЙСТВ

***Аннотация.** В статье рассматривается взаимосвязь между экономической и экологической составляющей как основных компонентов современного развития человечества. Исследуется взаимное негативное влияние экологических, социальных и экономических потерь. Раскрываются социально-экономические и экологические факторы формирования предпосылок экономико-экологического развития. В противоположность им рассмотрены два других пути развития человечества - антропоцентризм и биоцентризм.*

***Ключевые слова:** экономико-экологическое развитие, экология, устойчивое развитие, ресурсный путь развития, экономические потери, социальные потери, антропоцентризм, биоцентризм.*

Rumiantsev O.S., post-graduate student of the Department of Political Economy of Kyiv National Economic University, named after Vadim Getman

ECONOMIC AND ECOLOGICAL DETERMINANTS OF DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMIES

***Abstract.** The article considers the relationship between the economic and ecological component as the basic components of modern development of mankind. The mutual negative influence of environmental, social and economic losses is investigated. The socio-economic and environmental factors of the preconditions for economic and ecological development are revealed. In contrast, they are considering two other ways of human development - anthropocentrism and biocentrism.*

***Key words:** economic and ecological development, ecology, sustainable development, resource development, economic losses, social losses, anthropocentrism, biocentrism.*

Актуальність проблеми. Проблема співвідношення економічних та екологічних детермінантів у наш час набуває все більшого значення. Тривалий період розвитку людства науковці не приділяли достатньої уваги впливу економіки на довкілля. Сьогодні стало очевидним, що без взаємного розгляду трьох компонентів – економічної, екологічної та соціальної складової – подальший розвиток національних господарств не є можливим. Відтак аналіз розвитку в розрізі економіко-екологічних детермінантів є пріоритетним. Не менш важливим є дослідження передумов виникнення концепцій взаємозв'язку економіки та екології.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття реалізація поточної моделі розвитку світової економіки призвела до загострення соціальних, економічних та екологічних протиріч на національному та міждержавному рівнях. Зокрема, це стало помітним у збільшенні розриву між розвинутими країнами та тими, що розвиваються, а також у зростанні антропогенного навантаження в процесі глобалізації. В якості одного з дієвих варіантів було запропоновано концепцію економіко-екологічного, або ж сталого розвитку, що заснований на екологізації економіки та збереженні поточного стану біосфери для майбутніх поколінь. В цьому розрізі аналіз економіки-екологічних детермінантів розвитку національних господарств стає одним із пріоритетних напрямів дослідження сучасної економічної науки.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема дослідження питань економіко-екологічного розвитку отримала достатньо широке висвітлення у наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних економістів. Зокрема, свій внесок у розвиток теоретичного підґрунтя та практичного обґрунтування цього напрямку економічної науки внесли Д.Медоуз, Г.Дейлі, Дж.Харріс, Й.Рендерс, Р.Шекер, Дж. Ван дер Штратен, В.Беренс, О.Кузнецов, З.Герасимчук, М.Хвесик та інші.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей функціонування економіко-екологічних детермінант розвитку національних господарств та розгляд альтернативних еволюції людства, таких як антропоцентризм та біоцентризм.

Виклад основного матеріалу. Кожна епоха суспільного розвитку характеризувалася певним співвідношенням економічних та екологічних детермінант. Багато століть людство мало доволі обмежене уявлення про вплив господарської діяльності на довкілля. Відтак, природне середовище не розглядалося як важливий компонент в системі економічного розвитку. Необхідність розгляду взаємозв'язків між людиною та природою, а також пошук вирішення глобальних екологічних проблем та локальних криз антропогенного походження гостро постали вже у другій половині ХХ століття. Сьогодні вирішення зазначеного протиріччя є не тільки нагальним, але й необхідним.

В наш час зв'язок між економічною та екологічною детермінантами, а також між соціальними втратами, які є результатом слабкої взаємодії перших двох компонентів, найбільш відчутний. Людство зрозуміло, що виробництво товарів і послуг призводить не тільки до вичерпування ресурсів, але і спричиняє виникнення низки глобальних екологічних проблем. Ці проблеми, в свою чергу, призводять до значних економічних і соціальних втрат. Постійні емісії шкідливих речовин у навколишнє природне середовище формують негативні екологічні зміни, які в свою чергу призводять до соціальних та екологічних втрат. Під соціальними втратами розуміють негативний вплив на здоров'я та життєдіяльність людини (виникнення хвороб, тимчасова або повна втрата працездатності). «Натуральні» втрати ведуть за собою економічні, які за різними оцінками складають 35-40% від реальних (рис.1)

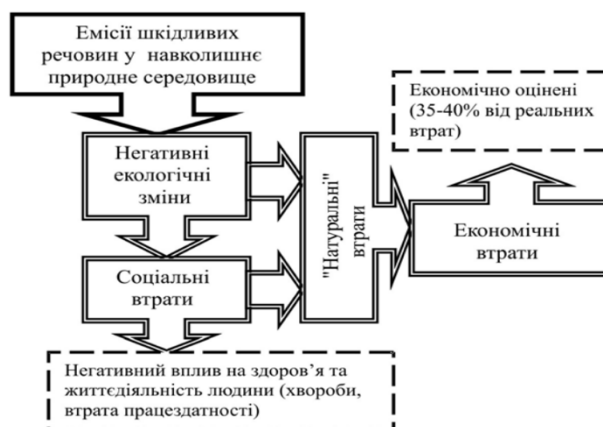

Рис 1. Взаємний негативний вплив екологічних, соціальних та економічних втрат

Джерело: [2, ст.58]

Формування передумов економіко-екологічного розвитку умовно можна поділити на дві складові: екологічні та соціально-економічні передумови. До екологічних передумов традиційно відносять забруднення навколишнього середовища, порушення біогеохімічних циклів (на глобальному та локальному рівнях), зменшення видового різноманіття тварин та рослин, забруднення поверхневих та підземних вод, що призводить до проблем якості продуктів харчування, виникнення екологічних патологій (захворювань, генетичних відхилень, загальне скорочення тривалості людського життя) тощо.

Соціально-економічні передумови є складнішими, а відтак потребують детальнішого розгляду. Зокрема, треба зазначити, що ключовою проблемою людства впродовж останніх століть було дотримання «ресурсного» шляху розвитку, панування так званої «філософії споживання». Сучасні економісти Джон Еренфельд та Ендрю Хофман у своїй книзі «Процвітання: відверта розмова про сталий розвиток» критикують «споживання заради процвітання», яке було панівним в економічній науці довгі роки, наголошуючи на тому, що тільки споживання не сприяє підвищенню якості життя. [1, ст.57] Англо-німецький економіст Е.Ф.Шумахер у праці «Мале – це прекрасно» стверджує, що «більше» і «краще» - зовсім не синоніми, а споживання заради споживання «може значно погіршити якість життя». [3] Відтак, у процесі цілеспрямованої діяльності людини проявилася його подвійна природа: з одного боку, як елемент біосфери він є її частиною, з іншого - як біосоціальна істота перебуває в конфлікті з нею. Протиріччя між капіталізмом та соціалістичною системою впродовж ХХ століття сприяло недостатньо вираженому збільшенню використання природних ресурсів і наростанню глобальних екологічних проблем.

Ще однією соціально-економічною передумовою виникнення концепцій економіко-екологічного розвитку стало довготривале панування у суспільному виробництві ресурсномістких технологій. Ілюзія невичерпності природного потенціалу планети в розрізі економічної вигоди надавала пріоритет технологіям, які потребували значних ресурсів, але при цьому показували швидкий та економічно вигідний результат. Довгий час механізм ціноутворення на природні копалини нехтував їх справжню вартість з огляду на вичерпність невідновлюваних ресурсів. Зокрема, термін «знецінення природних цінностей» з'явився у науковому обігу лише наприкінці ХХ століття. [4, ст.43]

Ключова передумова формування економіко-екологічного розвитку національних господарств – соціально-економічна проблема «Північ-Південь», яка стосується взаємин між розвиненими і країнами, що розвиваються. З однієї сторони, перша група країн мала значний технологічний та промисловий потенціал. З іншої сторони, країни, що розвиваються, мали низький рівень цін на сировину та вартість робочої сили. Результатом цього стало виникнення значної асиметрії розвитку, за якої для досягнення прискорених темпів розвитку розвинених країн іншим не лишається нічого, окрім посиленої експлуатації власних природних ресурсів та нехтування загрозами катастроф біосфери.

У підсумку передумови формування економіко-екологічного розвитку є логічним та закономірним вирішенням протиріч у трьох сферах людської життєдіяльності:

- економічної - проблеми пріоритету економічних цілей розвитку, екстенсивний характер розвитку, відчутність економічних критеріїв впливу виробництва на навколишнє середовище тощо;
- екологічної – проблеми перевищення допустимого рівня антропогенного впливу на біосферу, зростання чисельності населення, що призводить до все більшого споживання ресурсів, руйнування довкілля та розпад геному людини;
- соціальної – проблеми панування філософії антропоцентризму, збільшення диспропорції в рівні життя між країнами, зростання захворювань тощо.

У сучасній науковій літературі виділяють й інші економіко-екологічні детермінанти розвитку національних господарств та в цілому нашої цивілізації. Серед них варто виокремити антропоцентризм та біоцентризм. Антропоцентризм передбачає створення ілюзії процвітання та економічного благополуччя населення країн світу. При задоволенні своїх матеріальних потреб людство не враховує можливості навколишнього середовища, а також потреб наступних поколінь. Пануюча наукова доктрина антропоцентризму – «філософія споживання». Базуючись на уявленнях про закони природи і вже наявні екологічні проблеми, не важко спрогнозувати, що даний шлях рано чи пізно призведе лише до вичерпання ресурсів та загибелі людства. Антропоцентризм був домінуючим світоглядом людства протягом багатьох століть. Людина протиставлялася всім іншим істотам на землі і вважалася зрозумілим, що тільки інтереси і потреби людини мають важливість, всі інші істоти не мають самостійної цінності.

Антропоцентризм орієнтував суспільство на максимальне споживання. Людина розглядала природне середовище як невичерпне джерело матеріальних благ. Розвиток технології, розкрадання природних багатств, знищення фауни і флори, забруднення навколишнього середовища привело до виснаження природних ресурсів і поставило людство перед глобальною екологічною кризою. Стало очевидним, що необхідні нові світоглядні орієнтири, які б не протиставляли людину природі. Найбільш значущою подією в області створення альтернативних етичних концепцій був вихід книги Альберта Швейцера "Культура і етика" в 1924 році, де він обґрунтовував нову етику - універсальну, "етику благоговіння перед життям". Основним положенням цієї етичної теорії стала вимога морального ставлення до всього живого, моральна відповідальність людини за все, що живе. Саме тут варто шукати витоки біоцентризму.

В теорії біоцентризму передбачає повернення до еволюційної оптимальної структури біогеохімічних циклів. Однак така концепція переважно є утопічною [4, с.45] Однією з форм втілення в життя принципів біоцентризму має стати зміна ставлення до споживання, оскільки концепція "все для людини" втрачає силу. Інакше кажучи, людина як споживач зобов'язаний враховувати інтереси і інших видів, зокрема: збереження місць мешкання тварин, умов для їх виживання; стає неприпустимою жорстока експлуатація землі, знищення лісів, пов'язані із задоволенням потреб людини, наприклад, в продукції тваринництва.

Підсумовуючи різноманіття уявлень про можливі економіко-екологічні шляхи подальшого розвитку національних господарств, слід виокремити три стратегічні орієнтири еволюції даного процесу.

Таблиця 1

Стратегічні економіко-екологічні орієнтири розвитку національних господарств

Шлях розвитку	Біоцентризм	Економіко-екологічний розвиток	Антропоцентризм
Основний принцип	Людина для біосфери	Людство + біосфера = гармонізація відносин	Біосфера для людини
Панівна філософія	Біосфера - єдина система, що самоорганізується. Людство - частина біосфери	Розвиток людства в згоді з законами розвитку біосфери	Біосфера - джерело ресурсів для задоволення зростаючих потреб людства
Шляхи досягнення цілей розвитку	«Назад до природи». Надання біосфері можливості відновлення своїх функцій шляхом відмови від благ цивілізації	Свідоме обмеження на споживання ресурсів біосфери. Задоволення потреб з урахуванням можливостей біосфери	Забезпечення «процвітання» людства за рахунок технологічного і технічного прогресу

Як бачимо, біоцентризм, як і антропоцентризм не дають можливості гармонійного розвитку та взаємодоповнення економічної, екологічної та соціальної складових. Саме тому економіко-екологічний розвиток має стати провідним напрямом розвитку сучасних національних господарств.

Висновок. Концепція економіко-екологічного розвитку, до якої зараз схиляються все більше вчених, є основним шляхом гармонізації взаємин людини і біосфери. Такий розвиток передбачає формування нових механізмів управління як на глобальному, регіональному та національному рівнях. Для здійснення переходу на принципи економіко-екологічного розвитку слід визначити його пріоритети, цілі та цінності. Об'єктивною основою їх конкретизації має стати всебічне запровадження законів, закономірностей, особливостей формування передумов соціально-економічного розвитку на сучасному етапі цивілізаційної еволюції людства.

Література

1. Flourishing: A Frank Conversation about Sustainability, by John R.Ehrenfeld and Andrew J.Hoffman. Redwood City, CA, USA: Stanford University Press, 2013, 168 pp
2. О.Н.Слободян. Передумови виникнення і теоретичні аспекти екологічного менеджменту в Україні. Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип.19.12. – ст.57-61
3. Schumacher E. F. Small is Beautiful: Economics as if People Mattered / E. F. Schumacher., 1973. – (Reprint Edition).
4. Герман Дэйли. После роста. Экономическая теория устойчивого развития. – К.: Интелсфера, 2002.